

Selçuklu Üslûbundaki Osmanlı Ciltlerinde Edebî Bir İbare: Şifâu'l-Kulûb Likâu'l-Mahbûb

Fatma Şeyma BOYDAK

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
Konya, Türkiye, seyma.boydak@selcuk.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 31.10.2022

Kabul: 12.12.2022

Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler:

İslam Sanatları,
Selçuklu Cilt Sanatı,
Şifâu'l-kulûb likâu'l-
mahbûb,
Osmanlı Ciltleri,
Kapak İçi.

Orta çağ Türk-İslam ciltleri içerisinde Selçuklu ve Beylikler devrinde üretilen ciltler, çok çeşitli süslemeleri ve üzerlerinde yer alan Arapça ibareler bakımından öne çıkmaktadır. Bu dönemde ciltlerin deri kapak içleri; rûmî, bitkisel (hatâî) ve geometrik motiflerle tezyîn edilmiştir. Geometrik desenlerin pafta içlerine yerleştirilen çeşitli ibareler ise bilhassa dikkat çekmektedir. Makalenin konusu, bu ibarelerden biri olan “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” (Kalplerin şifası, sevgiliye kavuşmaktır) cümlesinin yer aldığı ciltlerdir. Yapılan incelemeler neticesinde kapak içinde bu ibarenin bulunduğu üç cilt tespit edilmiştir. Bunlar; Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881 ve BNF Persan: 1314 envanter numaralı yazma eserlerin ciltleridir. Ciltlerin kapak içi deseni 4 adet altıgen ve 1 adet 4 köşeli yıldız olmak üzere 5 farklı paftadan oluşmaktadır. “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” cümlesi, altıgen paftaların içerisinde ½ oranında ters simetrik olarak yer almaktadır. Ciltler, 14. yüzyılın sonuna ve 15. yüzyıla tarihlendirilmiştir. İbareye Türk sanat ve mimarisinin çeşitli şubelerinde rastlamak mümkündür. Edebî eserlerde de çeşitli varyasyonlarıyla birlikte bu cümleye yer verilmiştir. Tespit edilen ciltler tezyîni özellikleriyle Selçuklu üslûbunun erken Osmanlı dönemi ciltlerinde yansımalarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bilhassa kapak içlerinde yer alan Arapça ibare bu yansımanın önemli delillerindedir.

A Literary Phrase on the Ottoman Bindings in the Seljuk Style: Shifâ' al-qulûb liqâ' al-mahbûb

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 31.10.2022

Accepted: 12.12.2022

Published: 31.12.2022

Keywords:

Islamic Arts,
Seljuk Bookbinding
Art, Shifâ' al-qulûb
liqâ' al-mahbûb,
Ottoman Bindings,
Doublure Cover.

Among the medieval Turkish-Islamic bindings, the bindings produced during the Seljuk and Principalities periods stand out in terms of various ornaments and Arabic phrases on them. In this period, the leather doublures cover of the bindings are decorated with rûmî, floral (hatâî) and geometric motifs. Various phrases placed inside geometric patterns are particularly striking. The subject of the article is the bindings in which the sentence “Shifâ' al-qulûb liqâ' al-mahbûb” (The healing/well-being of the hearts depends on the coming-together of the lovers), which is one of these phrases. As a result of the examinations, three binding have been identified in which this sentence is included on the doublure cover. These are the bindings of the manuscripts with inventory number Suleymaniye ML Ayasofya: 2855, Suleymaniye ML Ayasofya: 3881 and BNF Persan: 1314. The inside cover pattern of the bindings consists of 5 different sheets, including 4 hexagons and 1 4-armed star. The sentence “Shifâ' al-qulûb liqâ' al-mahbûb” is located in the hexagonal sheets in a reverse symmetrical ½ ratio. The bindings are dated to the end of the 14th century and the 15th century. It is possible to come across this phrase in various branches of Turkish art and architecture. This sentence has been included in literary publications with its various variations. The identified bindings are important in terms of showing the reflections of the Seljuk style on the early Ottoman period bindings with their ornamental features. Especially the Arabic phrase on the doublures cover is one of the important proofs of this reflection.

Atf/Citation: Boydak, Fatma Şeyma. “Selçuklu Üslûbundaki Osmanlı Ciltlerinde Edebî Bir İbare: Şifâu'l-Kulûb Likâu'l-Mahbûb”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 7 (Aralık 2022), 100-116. <https://doi.org/10.47702/sema.2022.25>

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Teclid (ciltçilik), yazılan metni kitap formunda korumak amacıyla icra edilen ve geçmiş Uygur dönemine kadar uzanan bir sanat koludur. Ciltçiliği sanat kolu haline getiren asıl vasıfları, ciltler üzerinde yer alan süslemeler ve yazılardır. Türk-İslam cilt sanatı tarihinde yüzyıllar içerisinde gelişim ve değişim gösteren tezyînât ve yazılara ciltlerin ön-arka kapak, sertâb, mikleb ve kapak içleri olmak üzere tüm bölümlerinde rastlamak mümkündür. Orta çağ Türk-İslam ciltleri içerisinde gerek çok çeşitli süslemeleri gerekse yazının kullanımı bakımından Selçuklu ve Beylikler devrinde üretilen ciltler ön plana çıkmaktadır. Rûmî, geometrik, geçme, örgü ve zencerekler bu dönem cilt bezeme repertuarının başlıca elemanlarıdır.¹

Selçuklu üslûbündeki ciltlerin kapak içleri, genellikle kahverengi ve tonlarındaki derilerle kaplıdır. Deri türü, sahtiyan yani işlenmiş keçi derisidir. Bu dönem ciltlerinin kapak içleri tıpkı kapak yüzeylerinde olduğu gibi çok çeşitli desenlerle tezyîn edilmiştir. Deri kapak içine tezyînât, genellikle soğuk baskı tekniğiyle² sıcak press uygulamasıyla yapılmıştır. Selçuklu ciltlerinin kapak içlerinde iri rûmî motiflerinden müteşekkil desenler görülmekle birlikte Selçuklu üslûbunun devam ettirildiği 14. yüzyıl Beylikler devri ciltlerinin kapak içlerine, geometrik desen tasarımının hâkim olduğu tezyînât uygulanır hale gelmiştir. Bu desenlerin içi; rûmî, örgü-geçme ve bitkisel (hatâî) motiflerle bezenmiştir. Motiflerle birlikte çeşitli Arapça ibarelere de bu desenlerin pafta içinde yer verilmiştir.³

15. yüzyılda Selçuklu üslûbunda üretilen Osmanlı devri ciltlerinin kapak içlerinde de benzer geometrik tezyînâta rastlanmaktadır. Bu örnekler, Selçuklu cilt geleneğinin erken Osmanlı cilt sanatında devamlılığı bakımından önem arz etmektedir.⁴ Kapak içindeki geometrik desenleri oluşturan paftaların bazısında, Arapça yazılmış dua ya da övgü maksatlı çeşitli ibareler yer almaktadır.⁵ Bu ibarelerden birisi çalışma konumuz olan “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” (شفاء القلوب لقاء المحبوب) cümlesidir. Cümlenin Türkçe tercümesi, “Kalplerin şifası, sevgiliye kavuşmaktır” şeklindedir. Cümlenin literatürümüzdeki yeri üçüncü başlık altında ele alınmıştır.

Cilt sanatı literatüründe, -kapak içinde- “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” yazılı ciltleri konu edinen herhangi bir akademik yayın bulunmamaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde kapak içinde “şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” yazılı üç cilt tespit edilmiştir. Bunlar; *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonundaki 2855 ve 3881* envanter numaralı yazma eserlerin ciltleri ve

¹ Duncan Haldane, *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum* (London: The World of Islam Festival Trust, 1983); Zeren Tanındı, “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Ortaçağ İslam Ciltleri”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 4*, (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, 1990), 102-149; Ahmet Saim Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cilt San’atı’nın Özellikleri”, *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, 1993), 185-187; Ahmet Saim Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel vd. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 7/936-938.

² Soğuk baskı tekniği: ‘Soğuk’ terimi cild sanatında altınsız anlamında kullanılmaktadır. Soğuk baskı, altın kullanılmadan kalıp, çivi ve diğer el aletlerinin deriye direk basılarak ya da vurularak desenin çıkarılması tekniğidir.

³ Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, 7/940.

⁴ Selçuklu cilt sanatının Osmanlı cilt sanatına etkileri hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Saim Arıtan, “Selçuklu Cildi’nin Osmanlı Cildi’ne Etkileri”, *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Araştırmaları Sempozyumu*, haz. Sema Alpaslan (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2001), 1/29-40; Savaş Maraşlı, “Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi’nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi”, *İstem 9* (Haziran 2007), 219-234; Fatma Şeyma Boydak, “Reflections of Seljuk Bookbinding Style on the 15th Century Ottoman Bindings (Examples of Çorum Hasan Pasha Manuscript Library)”, *Hitit İlahiyat Dergisi 20/1* (Haziran 2021), 233-262.

⁵ Cilt kapak içinde yer alan benzer bir diğer ibare için bk. Fatma Şeyma Boydak, “A Prayer Phrase on the Doublures Cover of the Principalities Period Turkish-Islamic Bindings: al-‘İzz al-dâ’im wa’l-iqbâl”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 24/46* (Aralık 2022), 291-317.

Bibliothèque Nationale de France (BNF) Persan: 1314 envanter numaralı yazma eserin cildir. Literatüre katkı sağlamak amacıyla bu ibarenin yer aldığı ciltler makale konusu olarak belirlenmiştir. Makaledeki amaç, edebî bir ifade olan “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” cümlesinin Türk cilt sanatında kullanımını ortaya koymak, kullanım nedenini tespit etmeye çalışmak ve özellikle bu cümlenin yer aldığı ciltlerin süslemelerini muasır ciltler ve diğer sanat ürünleriyle mukayese ederek detaylı bir şekilde incelemektir.

1. Tespit Edilen Selçuklu Üslûbundaki Osmanlı Ciltlerinin Desen Analizi

Bu başlıkta çalışma kapsamına alınan Selçuklu üslûbundaki Osmanlı ciltleri; malzeme, teknik ve tezyînâtları açısından analiz edilmiştir. Ayrıca bu ciltlere sahip kitapların muhtevası, -mevcut olanların- tezhip özellikleri ve vakıf kayıtları incelenmiş, bu sayede örneklerin tarihlendirmeleri teyit edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Örnek 1: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855 Envanter Numaralı Cilt

İlk örnek, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin Ayasofya koleksiyonunda bulunan 2855 envanter numaralı yazma eserin cildir. Eserin adı, *Tuhfetü'l-Vüzerâ* olup türü, siyasetnâmedir.⁶ Arapça yazılan eser, 142 varaktan oluşmaktadır. Yazma eserin 1a ve 142b numaralı varaklarında Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bâyezîd (886/1481-918/1512)'e ait vakıf mühürleri (Fotoğraf 3) ve 1a numaralı varığında ise I. Mahmûd (1143/1730-1168/1754)'a ait tuğralı vakıf mührü (Fotoğraf 2) bulunmaktadır. Yazma eserin unvân sayfası⁷ tezhibi, kubbeli formda olup pafta içleri çift tahrir tekniğinde bitkisel ve rûmî motiflerden oluşan desenle bezenmiştir. Pafta ortasında zerendûd tekniğinde⁸ celî sülûs hattıyla besmele yazılıdır. Yazma eserin 142b numaralı varığında ferâğ (ketebe) kaydı⁹ yer almaktadır. Ferâğ kaydına göre kitap, 861/1456 tarihinde istinsâh edilmiştir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 1-3: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, vr. 1a ve varaktaki vakıf mühürleri¹⁰

⁶ *Tuhfetü'l-Vüzerâ*, ideal devlet yönetimi ve ideal yönetici tipini oluşturmak amacıyla, yol gösterici ve öğüt verici nitelikte yazılmış Osmanlı dönemine ait bir siyasetnâmedir. İçerisinde; Erdeşîr-i Behmen, Büzürümîhr, Lokman Hakîm, İbn Sînâ, Bukrat (Hipokrat), Sokrat (Sokrates) ve Eflatun (Platon)'un öğütlerine yer verildiği ifade edilmektedir. Bk. Süleyman Eroğlu - Mustafa Uluocak, “Mensur Bir Siyasetname Risalesi: *Tuhfetü'l-vüzerâ*”, *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Haziran 2021), 255-277.

⁷ Unvân sayfası, Mushaf haricindeki yazma eserlerin metninin başladığı ilk sağ sayfadır. Bu sayfa tezhibine “unvân sayfası tezhibi” denir. İklîl, kubbeli ve mürekkep gibi çeşitli formları vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Gülnur Duran, “Serlevha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/567.

⁸ Zerendûd: Farsça ‘altın sürülmüş’ demektir. Zerendûd tekniğinde yazı, zermürekkep haline getirilmiş varak altının fırçayla sürülmesiyle hazırlanmaktadır.

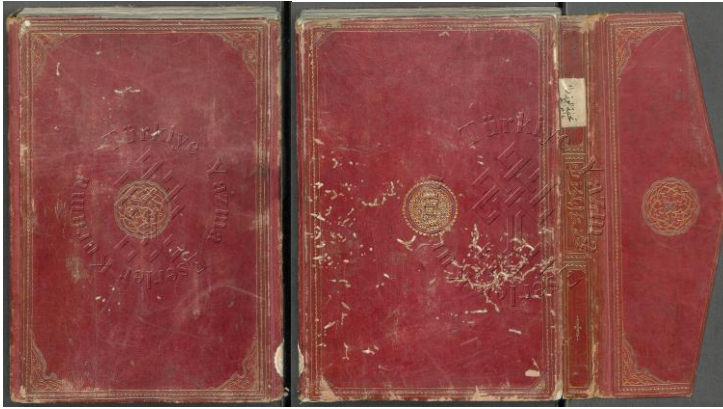
⁹ Ferâğ kaydı: Müstensihler tarafından yazma eserlerin genellikle sonuna konulan ve eserin istinsâhının bittiğini belirten kayıttır. Yazma eserlerin sonuna, eserin tamamlandığını belirtmek için bazen tek bazen de üç adet \aleph (mim) harfi de eklenmiştir. Orhan Bilgin, “Ferâğ Kaydı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/354-355; Orhan Bilgin, “Yazma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/372

¹⁰ Vakıf mühürleri hakkında detaylı bilgi için bk. Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984), 20, 31.

Fotoğraf 4-5: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, vr. 1b-2a ve 142b¹¹

Cildin derisi, sahtiyan yani işlenmiş keçi derisi olup rengi, kızıl kahverengidir. Cilt tezyînatı, çivi ve küçük kalıplar kullanılarak yapılmıştır. Cildin ön ve arka kapak tezyînatı, kenar bezemesi hariç farklıdır (Fotoğraf 6). Kapaklar, altın cedveller arasında ince sarmal kenar bezemesiyle çevrilidir. Kenar bezemesi zermürekkep boyalıdır. Ön kapak ve mikleb köşebendi aynı form ve tezyînatı sahiptir. Köşebentler, klâsik tarza yakın olup kenar dilimleri Fatih devri ciltlerinde sıklıkla görülen içeriye doğru yuvarlak kıvrımlı formdadır (Fotoğraf 7-8).¹² Köşebentlerin dilimleri zermürekkep ve mavi boya ile boyalıdır. Köşebent içleri ayırma rûmillerden oluşan ½ oranında simetrik desenle bezeli olup desen altınla boyanarak belirgin hale getirilmiştir. Arka kapak köşebendi ise üçgen formda olup içi 4 kademeli altın boyalı geçme ile bezelidir. Köşebent etrafı mavi boya ile tahrirlenmiştir (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 6: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Ön-arka kapak, sertâb ve mikleb

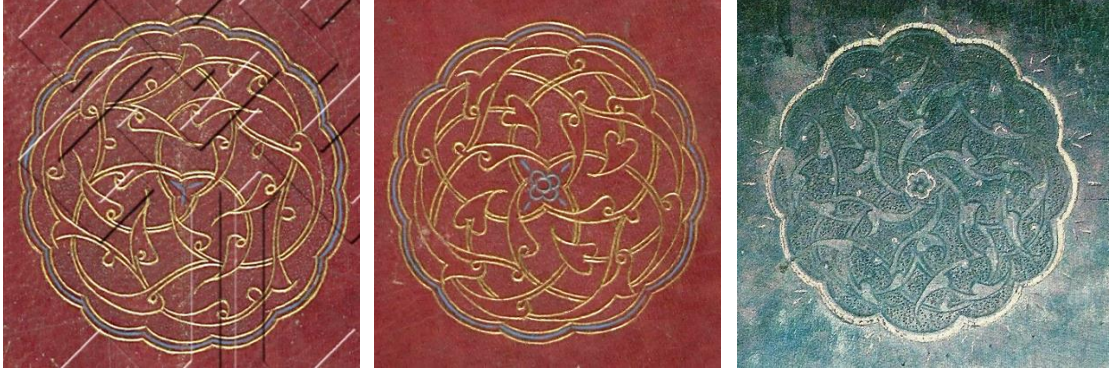

Fotoğraf 7-9: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Ön kapak, mikleb ve arka kapak köşebentleri

¹¹ Yazma esere ait tüm fotoğraflar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na aittir. Arşiv Kaydı: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Envanter No: 2855, (Erişim 19 Ocak 2021).

¹² Fatma Şeyma Boydak, "Fâtih Devri Cild Sanatı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Ümit Güneş vd. (İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2016), 3/229.

Ön kapak ve mikleb şemseleri dilimli dairevî formdadır (Fotoğraf 10-11). Ön kapak şemsesi 15 dilimli, mikleb şemsesi ise 12 dilimlidir. Ön kapak şemsesindeki dairevî rûmî desen tasarımı merkezde 3 köşeli yıldız meydana getirmekte iken, mikleb şemsesindeki benzer rûmî desen ise merkezde 4 köşeli yıldız oluşturmaktadır. Şemselerin dilimleri altın ve mavi boya ile tahrirlenmiştir. Arka kapak şemsesi, Selçuklu cilt şemselerinin form ve tezyînâtına sahiptir. Dairevî şemsenin etrafı çift sıra altın dilimlerle çevrilidir. Şemse içi ise girift geçmelerden oluşan desenle bezelidir. Geçme desenler kısmen mavi boya çoğunlukla da altınla boyalıdır (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 10-11: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Ön kapak ve mikleb şemseleri

Fotoğraf 12: Rûmî tezyînâtlı dilimli dairevî şemse (Süleymaniye YEK Ayasofya: 3617)

Süleymaniye YEK Ayasofya: 3617 envanter numaralı cildin biri rûmî diğeri geçme tezyînâtlı ön ve arka kapak şemseleri örneğimizle çok benzerdir (Fotoğraf 12). 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen geçme tezyînâtlı cilt, -örneğimizde olduğu gibi- Selçuklu cilt üslûbunun Osmanlı dönemindeki yansımaları olarak değerlendirilmiştir.¹³ Süleymaniye YEK Reisülkütüp: 226 envanter numaralı 888/1453 tarihli eserin cilt kapak içinde de benzer rûmî tezyînâtlı şemse vardır.¹⁴ Kastamonu YEK: 3654 envanter numaralı 856/1452 tarihli eserin cildi ise içi geçmelerle bezeli dairevî şemseli olup gerek tezyînât türü gerekse münavebeli zermürekkep uygulaması bakımından örneğimizin arka kapağıyla oldukça benzerdir (Fotoğraf 14).¹⁵

Fotoğraf 13: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Arka kapak şemsesi

Fotoğraf 14: Selçuklu üslûbunda geçme tezyînâtlı dairevî şemse (Kastamonu YEK: 3654)

¹³ Ahmet Saim Arıtan, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslûbunu Taşıyan Cilt Kapakları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 107.

¹⁴ Arıtan, "Selçuklu Cildi'nin Osmanlı Cildi'ne Etkileri", 40.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Fatma Şeyma Boydak, *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Cildleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 421.

Cildin sertâbı üç paftaya ayrılmıştır. Orta paftaya zermürekkeple kitabın adı (Tuhfetü'l-Vüzerâ - تحفة الوزراء) yazılmıştır. Yanlardaki paftalarda ise örgüler bulunmaktadır. Pafta araları ince sarmal arasuyu ile bezemelidir (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Sertâb

1.2. Örnek 2: Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881 Envanter Numaralı Cilt

İkinci örnek, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya koleksiyonunda bulunan 3881 envanter numaralı yazma eserin cildir. Eserin adı, *Şerhu Dîvâni Ebî Mihcen es-Sekafî*; müellifi ise, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî'dir. 22 varaktan müteşekkil olan eserin dili Arapça, konusu ise Arap Edebiyatı'dır. Yazma eserin 1a numaralı varığında Yavuz Sultan Selim (918/1512-926/1520)'e ait sülüs müsennâ hattıyla altı-üstlü istif edilmiş ve dört kere tekrar eden -Tevekkülî 'alâ Hâlikî- yazılı dairevî mühür (Fotoğraf 18), I. Mahmûd (1143/1730-1168/1754)'a ait tuğralı vakıf mührü (Fotoğraf 17), 1a ve 142b numaralı varaklarında ise Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bâyezîd (886/1481-918/1512)'e ait vakıf mührü (Fotoğraf 19) bulunmaktadır. Eserin 1a numaralı varığında kitap ve müellif adının beyne's-sütûr şeklinde yazılı olduğu alan dikdörtgen ince arasuyu, altın cedveller ve bedahşî lacivert renkte iplikle çevrilidir. Müellif adının yazılı olduğu paftanın sol tarafında rûmî motiflerinden oluşan ½ oranında simetrik zemini lacivert desenli yatay tığ yer almaktadır (Fotoğraf 20). Yazı aralarında da geçme motifleri vardır (Fotoğraf 21).

Fotoğraf 16-19: Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881, vr. 1a ve varaktaki mühürler¹⁶

Fotoğraf 20-21: Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881, vr. 1a'daki tezhîbler¹⁷

¹⁶ Vakıf mühürleri hakkında detaylı bilgi için bk. Kut - Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, 20, 22, 31.

¹⁷ Yazma esere ait tüm fotoğraflar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na aittir. Arşiv Kaydı: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Envanter No: 3881, (Erişim 18 Ocak 2021).

Fotoğraf 22: Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881, Ön ve arka kapak

Cildin derisi, koyu kahverengi sahtiyandır. Cilt tezyînâtı, soğuk baskı tekniğiyle çivi ve küçük kalıplar kullanılarak yapılmıştır. Cildin ön ve arka kapak tezyînâtı aynıdır (Fotoğraf 22). Cildin sertâb ve miklebi mevcut değildir. Kapaklar, çizgi demiriyle yapılmış soğuk cedveller, ince sarmal ve şeklindeki zencerekli kenar bezemeleriyle çevrilidir. Zencerekli kenar bezemesinin benzer örneği, Amasya YEK: 851 ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed: 538 envanter numaralı Selçuklu üslûbundaki ciltlerde de yer almaktadır.¹⁸

Fotoğraf 23-24: Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881, Köşebent ve şemseden detay

Cildin köşebentleri üçgen formda olup içi 4 kademeli geçme motifleriyle bezelidir. Köşebendin iki ucunda sade tığlar bulunmaktadır (Fotoğraf 23). Ön-arka kapak şemseleri, Selçuklu üslûbunu yansıtan tezyînâta sahip olmakla birlikte Osmanlı klâsik dönem salbekli ve dilimli oval şemse formundadır (Fotoğraf 24). Şemselerin içi, 'V' formuna benzer çivilerle geçme motifleri oluşturacak şekilde tamamen tezyîn edilmiştir. Şemse dilimleri çift çizgilidir. Salbekler, Selçuklu geçme motiflerini yansıtan tarzda düğümlü ve dilimli oval formdadır. Cilt şemsesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed: 1509 envanter numaralı 1424 tarihli eserin cildiyle oldukça benzerdir.¹⁹ Aynı kütüphanedeki 6359 envanter numaralı cildin şemse içi bezemesi de örneğimizle oldukça benzerdir.²⁰

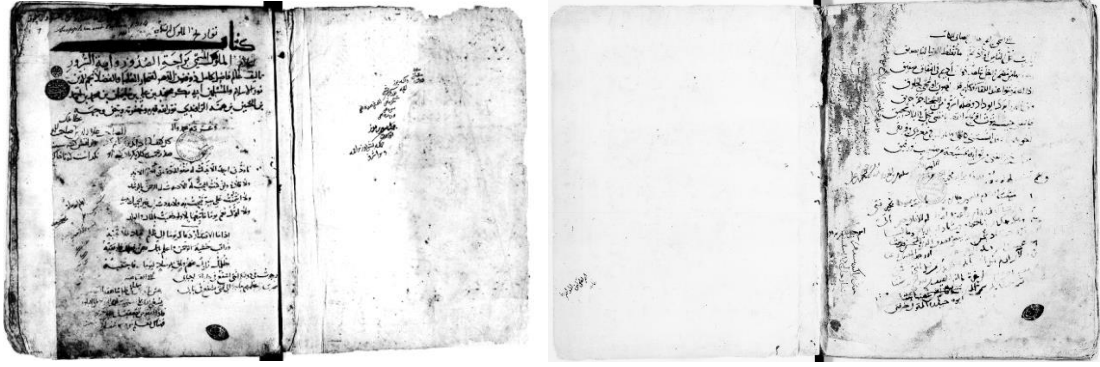
¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Arıtan, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslûbunu Taşıyan Cild Kapakları*, 71-72, 143.

¹⁹ Julian Raby - Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century The Foundation of an Ottoman Court Style* (London: Azimut Editions, 1993), 24.

²⁰ Yasin Çakmak, "Topkapı Sarayı Müzesi Depolarındaki Geçme-Örgü Tezyinatlı Cilt Grubu ve Bir Mücellit İmzası", *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 21 (Aralık 2021), 72.

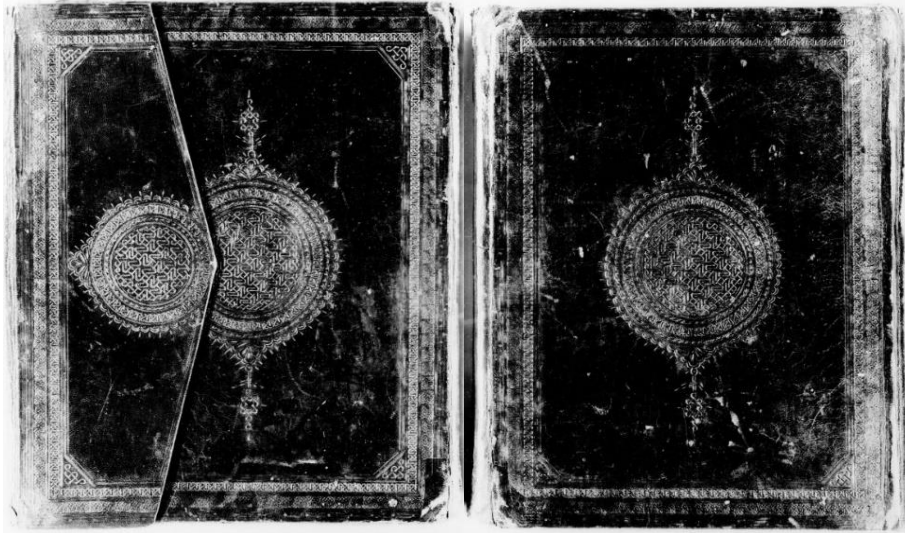
1.3. Örnek 3: BNF Département des manuscrits Persan: 1314 Envanter Numaralı Cilt

Üçüncü örnek, Bibliothèque Nationale de France (BNF) Département des manuscrits Persan: 1314 envanter numaralı yazma eserin cildir.²¹ Eserin adı, *Kitâbu Tevârîhu'l-Mülûk* olup kitap, 179 varaktan ibarettir. Yazma eserin, 1a ve 179b numaralı varaklarında, Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bâyezîd (886/1481-918/1512)'e ait vakıf mührü bulunmaktadır (Fotoğraf 25). Ferâğ kaydına göre kitap, 635/1237 tarihinde istinsâh edilmiştir

Fotoğraf 25-26: BNF Persan: 1314, vr. 1a, 179b²²

Cildin ön ve arka kapak tezyînâtı aynıdır (Fotoğraf 27-28). Kapaklar sırasıyla dendanlı ters-düz tepelikli ve zencerekli kenar bezemeleriyle çevrilidir. Köşebentler üçgen formda olup içi 3 kademeli geçme ile tezyîn edilmiştir. Kapaklardaki şemseler, salbekli ve etrafı küçük dilimli dairevi formdadır. Şemselerin içi ise 'V' formuna benzer çivilerle geçme motifleri oluşturacak şekilde tamamen tezyîn edilmiştir. Şemselerin etrafı, çift sıra küçük dilimler ve ince sarmallı bezemeler arasında geometrik geçmeli arasuyu ile çevrilidir. Dilim aralarında küçük sade tığlar bulunmaktadır. Salbekler, örgü şeklindedir. Mikleb tezyînâtı da kapaklarla aynıdır. Mikleb şemsesi, kapak şemselerine göre daha küçük ebatta ve salbeksizdir.

Fotoğraf 27-28: BNF Persan: 1314, Ön kapak, arka kapak ve mikleb²³

²¹ Bibliothèque Nationale de France (BNF) internet sitesinde yazma esere ait fotoğrafların siyah-beyaz yayınlanmasından dolayı eser içeriği ve cildine dair bazı bilgiler ifade edilememektedir.

²² Bibliothèque Nationale de France (BNF), "Supplément Persan 1314" (Erişim 14 Şubat 2022).

²³ BNF, "Supplément Persan 1314".

Cildin hem kapak hem de kapak içi tezyînâtı, 14. yüzyıl cilt üslûbundadır. Örneğimiz, Kastamonu YEK: 2856 envanter numaralı 745/1344 tarihli eserin cildiyle oldukça benzerdir. Bu cildin kapak içi de aynı üslûpta (geometrik desen ve yazıyla) tezyîn edilmiştir.²⁴ İnebey YEK Hüseyin Çelebi: 481 envanter numaralı eserin cilt şemsesi de örneğimizle benzer²⁵ olup cilt, Arıtan tarafından Selçuklu-Osmanlı zincirinin güzel bir örneği olarak nitelendirilmiş ve 14. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiştir.²⁶ Benzer örneklerin tarihlendirmeleri dikkate alındığında BNF Persan: 1314 envanter numaralı cildi, 14. yüzyılın sonlarına tarihlendirmek uygun görünmektedir.

2. Şifâu'l-Kulûb Likâu'l-Mahbûb Yazılı Kapak İçlerinin Desen ve Yazı Analizi

Selçuklu ve üslûbundaki ciltlerde kapak içi süslemesine ayrı bir ehemmiyet verilmiş ve bu dönem ciltlerinin kapak içleri birbirinden zengin tasarımlara sahip desenlerle bezenmiştir. Bu tezyînât geleneği, 14. ve 15. yüzyıl Beylikler ve Osmanlı ciltlerinde de devam ettirilmiştir.²⁷ Çalışma kapsamına alınan ciltlerin kapak içi süslemeleri de bu tezyînât geleneğini yansıtan önemli örneklerdendir. Selçuklu ve üslûbundaki ciltlerin kapak içlerinde tezyînâtla birlikte desen paftaları içine yerleştirilen bazı ibareler de ayrıca dikkat çeken unsurlardır. Bu ibarelerden biri de çalışma kapsamındaki ciltlerin kapak içlerinde yer alan “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” (شفاء القلوب لقاء المحبوب) yazısıdır.

Bu başlık altında çalışma kapsamına alınan ciltlerin kapak içleri; malzeme, teknik ve tezyînât özellikleri bakımından analiz edilmiştir. Ciltlerin tümü sahtiyan yani işlenmiş keçi derisiyle kaplıdır. İnce ve sık gözenekli yapısı derilerin sahtiyan oluşunu doğrular niteliktedir. Kapak içi derileri, kapak derilerinden daha fazla tıraşlandıkları için onlara nazaran daha ince yapıdadır. Kapak içi derilerinin ince tıraşlanmasında iki gerekçe bulunmaktadır. Bunlar, kapak içinin dış yüzey kadar korunma ihtiyacının olmaması ve kalıpla uygulanacak desenin deriye tam geçirilebilmesinin amaçlanmasıdır. Deri rengi olarak kahverengi ve tonları tercih edilmiştir.

Fotoğraf 29-30: Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Ön-arka kapak, sertâb ve mikleb içi

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Boydak, *Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Cildleri*, 222-231.

²⁵ Raby - Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century The Foundation of an Ottoman Court Style*, 39.

²⁶ Arıtan, *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslûbunu Taşıyan Cild Kapakları*, 231.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, 7/940; Arıtan, “Selçuklu Cildi'nin Osmanlı Cildi'ne Etkileri”, 1/29-40; Maraşlı, “Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi”, 219-234; Boydak, “Reflections of Seljuk Bookbinding Style on the 15th Century Ottoman Bindings (Examples of Çorum Hasan Pasha Manuscript Library)”, 233-262.

Tezyînat tekniği tüm kapak içlerinde soğuk baskı tekniğidir. Soğuk baskı tekniğinde, desenin deriye genellikle sıcak pres uygulaması yapılarak aktarıldığı bilinmektedir. Bu nedenle de deride desenin çıktığı yerde renk değişimi olmakta, deri rengi açılmaktadır (Fotoğraf 29-32).

Fotoğraf 31-32: Cilt kapak içi ve simetrik deseni oluşturan kare kalıp

Çalışma kapsamına alınan ciltlerin kapak içi deseni 4 adet altıgen ve 1 adet 4 köşeli yıldız olmak üzere 5 farklı paftadan oluşmaktadır (Fotoğraf 32). Desen, deriye kare formda kalıbın desen simetrisine uygun olacak şekilde ardı sıra basılmasıyla oluşturulmuştur. Kalıp basılırken mücellid bazen ustaca desen devamlılığını sağlamışsa da bazı kısımlarda sapmalar olduğu ya da desenin üst üste geldiği de görülmektedir. Deseni oluşturan kalıbın merkezinde, içerisinde hatâî, goncagül ve çok dilimli yapraklardan oluşan bitkisel desenli altıgen pafta yer almaktadır (Fotoğraf 33). Bu paftanın etrafında ise çarpık 4 köşeli yıldız paftaları vardır. Yıldızların içerisinde, dört dilimli penç ve dilimli yaprak motiflerinden oluşan bir desen yer almaktadır (Fotoğraf 34).

Fotoğraf 33: Pafta 1 **Fotoğraf 34:** Pafta 2

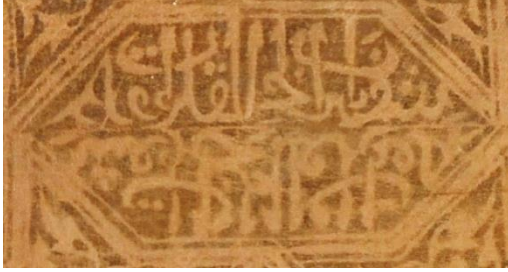
Kalıbın sağ ve sol tarafında $\frac{1}{4}$ oranında simetrik rûmî desenli altıgen pafta bulunmaktadır (Fotoğraf 35). İçerisinde rûmî motiflerinden oluşan $\frac{1}{4}$ oranında simetrik desenin yer aldığı diğer altıgen pafta ise 4 eşit parça olarak kalıbın dört köşesine yerleştirilmiştir (Fotoğraf 36).

Fotoğraf 35: Pafta 3

Fotoğraf 36: Pafta 4

5. pafta ise kalıbın alt ve üst tarafında bulunmaktadır. Altıgen paftanın içerisinde $\frac{1}{2}$ oranında ters simetrik olarak süslü hatla yazılmış “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” (شفاء القلوب لقاء المحبوب) yazısı vardır (Fotoğraf 37, 41). İbarenin harfleri, mevcut alana sığdırılmak amacıyla altlı üstlü istiflenmiştir. Paftaların tümünün çevresi üç sıra cetvelle çevrilidir. Desen ve yazıların tümü kabarık haldedir.

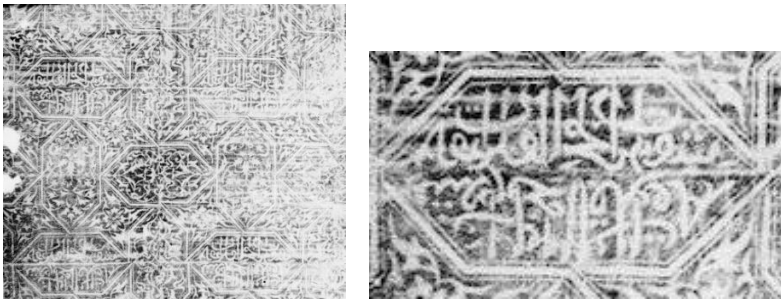

Fotoğraf 37: Pafta 5 “شفاء القلوب لقاء المحبوب” (Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb)

Deri, desenin kalıpla üzerine geçirilmesinin ardından cilt kapak içine yapıştırılmış olmalıdır. Gerek kapak içi mukavvalarında baskı izine rastlanmaması gerekse kapak kenarlarındaki kesilme izleri derinin kapak içine bu uygulama yapıldıktan sonra yapıştırıldığını ve ardından kapak ebadına göre kenarlarından kesildiğini göstermektedir. Kapak içi derisinin dipten kitap yan kağıdına doğru uzatılarak yapıştırıldığı görülmektedir ki bu parçalar cildin köstek²⁸ işlevini görmektedir (Fotoğraf 29-30).

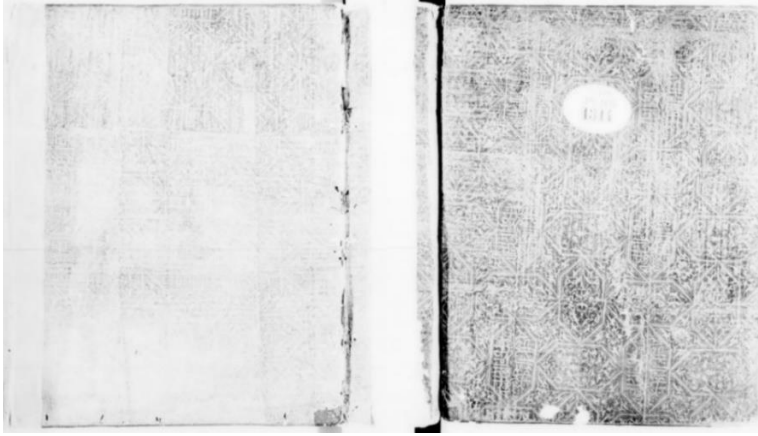

Fotoğraf 38-39: Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881, Ön ve arka kapak içi

Fotoğraf 40-41: BNF Persan: 1314, Ön kapak içinden detaylar

²⁸ Köstek: Kapak içinin metin kısmına bağlandığı kısım olup genelde kapak içi derisinin uzantısıdır. Kapakların rahat hareket etmesini sağlar. Bk. İslam Seçen, “Klasik Türk Cildinin Yapısal Unsurları ve Çeşitleri”, *Türk Sanatının Yapı Taşları II* (İstanbul: Bülent Ecevit Üniversitesi, 2017), 63.

Fotoğraf 42-43: BNF Persan: 1314, Ön ve arka kapak içi²⁹

3. Şifâu'l-Kulûb Likâu'l-Mahbûb İbaresinin Türk-İslâm Sanat ve Edebiyatındaki Yeri

Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb (شفاء القلوب لقاء المحبوب) cümlesi Arapça olup cümlenin Türkçe tercümesi, “Kalplerin şifası, sevgiliye kavuşmaktır” şeklindedir. Likâ kelimesi sevgiliyle yüzleşme ya da ona kavuşma demektir. Bu cümleye çalışma kapsamına alınan ciltlerin haricinde diğer bazı sanat eserlerinde de rastlanmaktadır. Örneklerin ilki, Sakarya ilinin Geyve ilçesinde bulunan II. Bâyezîd Köprüsü'nün mihrap nişinin arkasındaki kitâbedir.³⁰ 901/1495 tarihli köprünün kitâbesinde “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” yazısı celî sülûs hatla yazılmış, müdevver satır halinde istiflenmiş ve iki kez tekrarlanmıştır (Fotoğraf 44-45). Merkezdeki yıldız motifi, yazıdaki dikey harflerin merkezde toplanması sonucu meydana gelmiştir.³¹ Yazı, aynalı/simetrik tasarımıdır. Bu bakımdan incelenen cilt kapak içlerindeki yazı tasarımına benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 44-45: Geyve II. Bâyezîd Köprüsü mihrap kitabesi ve detayı³²

Aynı cümlenin yer aldığı diğer sanat eseri, 15. yüzyılda inşa edilen Bursa Yeşil Camii'nde bulunan kitâbedir (Fotoğraf 46-47). Kitâbe, hünkâr mahfilinin bulunduğu mekânın sahanlığının duvarındaki pencere alınlığında yer almaktadır.³³ Bu kitâbe, aynı zamanda Osman Hamdi Bey (1842-

²⁹ BNF, “Supplément Persan 1314”.

³⁰ Kitâbenin sağ alt ve sol alt köşesinde, “Amelü'l-fâkîr Abdullah” ve “Mimar Murâd İbn Abdullah” yazılıdır. Bk. Semavi Eyice, “Beyazıt II Köprüsü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/50-51; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 118, Resim 67/6.

³¹ Fatih Özkafa, “Türk Su Mimarisi Kitâbelerinde Hat Estetiği”, *İstem* 15 (Haziran 2010), 195.

³² Fotoğraf: Mehmed Özçay. Bk. İrvîn Cemil Schick, “The Content of Form Islamic Calligraphy between Text and Representation”, *Sign and Design Script as Image in Cross-Cultural Perspective (300–1600 ce)*, ed. Brigitte Miriam Bedos-Rezak vd. (Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 2016), 188. 173-194.

³³ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 144. Hünkâr mahfili hk. detaylı bilgi için bk. Mustafa Çetinaslan, *Mahfil-i Hümayûn Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri* (Konya: Aybil Yayınevi, 2015), 21-26.

1910)'in 1906 ve 1907 yıllarında iki farklı versiyonunu yaptığı Kaplumbağa Terbiyecisi adıyla meşhur olan *Kaplumbağalar ve Adam* isimli yağlı boya tablosunda da görülmektedir (Fotoğraf 48-49). Tablo, adeta montaj usulünde ve birleştirmeci bir üslupta yapılmış olup ve ressamın nesnelere kendi rengine bağlı kalarak resmettiği görülmektedir.³⁴ 1907 tarihli tabloda diğer tablodan farklı olarak “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” cümlesinin yazılı olduğu pencere alınlığının yanında Muhammed yazılı levha bulunmaktadır. Bu nedenle cümlede geçen mahbûb ifadesinden maksadın Hz. Muhammed (s.a.v.) olması gerektiği düşünülmüştür.³⁵

Fotoğraf 46-47: Bursa Yeşil Camii hünkâr mahfili sahanlığındaki pencere ve pencere alınlığındaki şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb yazılı kitâbe³⁶

Fotoğraf 48-49: Osman Hamdi Bey'in *Kaplumbağa Terbiyecisi* adlı yağlı boya tablosu (1906, Pera Müzesi, İstanbul) ve tablonun 1907 tarihli ikinci versiyonu (Belma Simavi Koleksiyonu)³⁷

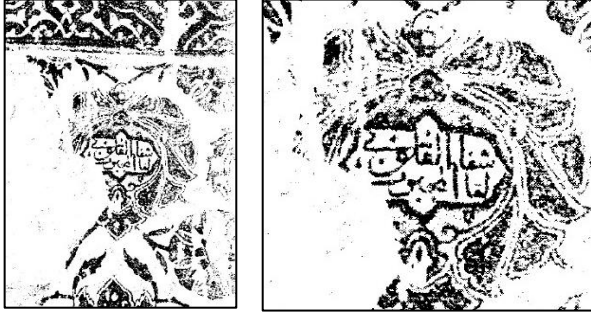
³⁴ Filiz Gündüz, “Osman Hamdi Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/469.

³⁵ Edhem Eldem, “Ressamlar, Kaplumbağalar, Tarihçiler”, *Toplumsal Tarih* 185 (Mayıs 2009), 20-30; Murat Ak, “Tablodaki Yazının Peşinde -Şifâu'l-Kulûb Likâu'l-Mahbûb”, *Mahalle Mektebi* 9 (Ocak-Şubat 2013), 58-61; Ömer Kaptan, “Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Yeşil Cami Yazıları”, *Bursa'da Zaman Dergisi* 22 (Nisan 2017), 22.

³⁶ Fatma Serra Uslu, *Bursa Yeşil Camii Çini Tezrinâtı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 159.

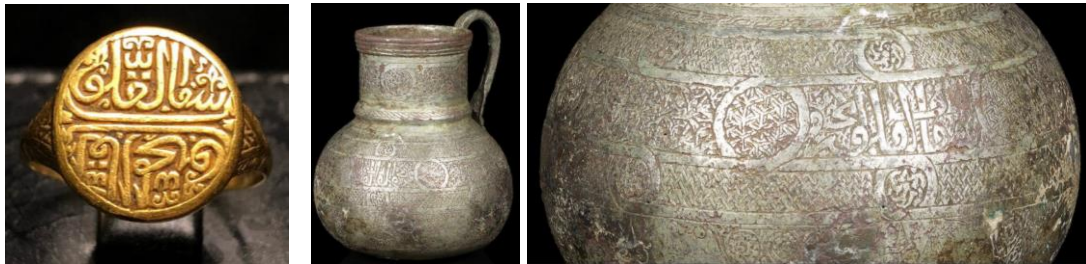
³⁷ Seyfi Başkan, *Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2014), 220; Şebnem Aslan, “The Analysis of The Painting “Kaplumbağa Terbiyecisi: Tortoises Trainer” (1906-1907) of Osman Hamdi in Terms of Ottoman Leadership”, *IIB International Refereed Academic Social Science Journal* 16/5 (Ekim-Kasım-Aralık 2014), 118.

Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb cümlesine rastlanan bir diğer yapı ise Sağman Keyhüsrev Bey Camii'dir. Cami, 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olup Salih Bey Camii olarak da isimlendirilmektedir. Cami hariminin batı duvarında bulunan ancak günümüze ulaşmamış sıralı teknikli çiniler üzerindeki iri hatâî motifinin meşime (göbek) kısmında ilgili cümle yazıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Fotoğraf 50-51).³⁸

Fotoğraf 50-51: Keyhüsrev Bey Camii'ndeki şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb yazılı çini³⁹

Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb cümlesine madenî eserler üzerinde de rastlanmaktadır. Osmanlı dönemine ait lülelerde bu cümle bulunduğü tespit edilmiştir.⁴⁰ Memlük dönemine ait altın yüzük üzerinde de aynı ibare bulunmaktadır. İbare, dairevî yüzük yüzeyine iki satır halinde kabartma halde yazılmıştır (Fotoğraf 52). 17. yüzyıla tarihlendirilen gümüş yüzük üzerinde de aynı ibare yer almaktadır. İbare yüzük üzerine yerleştirilen yeşil taşa nakşedilmiştir.⁴¹ 15. yüzyıla ait Timur devri eseri bir bakır sürahinin üzerinde de yazı kuşağı içerisinde aynı cümle yer almaktadır (Fotoğraf 53-54). Yazı kuşağının etrafındaki alanlar ise zencerek, rûmî ve geometrik geçme motifleriyle bezelidir.

Fotoğraf 52: Memlük dönemine ait şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb yazılı altın yüzük⁴²

Fotoğraf 53-54: Bakır sürahi ve üzerindeki şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb yazı kuşağı⁴³

Türk-İslâm edebiyatı sahasında “Likâu'l-halîl şifâu'l-alîl” cümlesinin konu edildiğü makalede⁴⁴ yazar, Osmanlı dönemi edebî ve tasavvufî eserlerde “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” ifadesinin varlığını tespit etmiş ve ibarede geçen mahbûb kelimesinin maksatlarını ifade etmiştir. İlgili

³⁸ Aysıl Tükel, “Sağmandaki Çok Fonksiyonlu Salih Bey Camisi”, *Vakıflar Dergisi* 8 (1969), 229-241; Turgay Polat, “Yeni Belge ve Bulgular Işığında Sağman Keyhüsrev Bey Camii”, *Art-Sanat* 18 (Temmuz 2022), 341-363.

³⁹ Tükel, “Sağmandaki Çok Fonksiyonlu Salih Bey Camisi”, Resim 20b.

⁴⁰ Örneklerin tespit edildiğü literatür listesi için bk. Polat, “Yeni Belge ve Bulgular Işığında Sağman Keyhüsrev Bey Camii”, 356. Dipnot 50.

⁴¹ *Gümüş Yüzük* (Yüzük, 17. Yüzyıl, London: Bonhams, Islamic and Indian Art). No. Lot 208.

⁴² *Altın Yüzük* (Yüzük, 10. Yüzyıl, U.S.A.:Antiques, Gold, and Jewellery), No. Lot 204.

⁴³ *Bakır Sürahi* (Sürahi, 15. Yüzyıl, London: Bonhams, Islamic and Indian Art). No. Lot 62.

⁴⁴ Murat Ak, “Fihî Mâ Fih'te Yer Alan Hikemî Bir Öğreti: Likâu'l-Halîl Şifâu'l-Alîl”, *Marife* 21/1 (Haziran 2021), 310. Bu makalede Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb cümlesinin benzeri olan Likâu'l-halîl şifâu'l-alîl (Dostun cemali hastanın şifasıdır) cümlesi ele alınmaktadır. Bu cümle, Fihî Mâ Fih adlı eserin dostların birbirleri üzerindeki tesirinin dile getirildiğü kısmında yer almaktadır.

ibarenin tespit edildiği eserlerin ilki, 15. yüzyılda yaşamış Suyûtî'nin (v. 1505) *Sıfatu Sâhibi'z-Zevki's-Selîm ve Meslûbi'z-Zevki'l-Leîm* isimli eseridir. İbarenin geçtiği kısımda mahbûb (sevgili) kelimesi ile güzel kadınlar kastedilmektedir.⁴⁵ İkinci eser Osmanlı şairlerinden İsmail Hakkı Bursevî'nin (v. 1725) *Rûhu'l-Mesnevî*'dir. 1704 yılında telif edilen eserde ifade, Likâu'l-mahbûb şifâu'l-kulûb şeklinde yer almakta olup burada mahbûbdan maksat cariyenin âşık olduğu kuyumcudur.⁴⁶ Cümlenin yer verildiği bir diğer eser ise Hacı Pîrî Efendi'nin 16. yüzyılda telif ettiği *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'sidir.⁴⁷

Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb cümlesinin ufak değişikliklerle birlikte müstakil eser adı olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. *Şifâu'l-kulûb bi-likâi'l-mahbûb* (müellif: Ahmed b. Sâlih el-Mekkî), *Şifâu'l-kulûb ve likâu'l-mahbûb* (müellifi bilinmemektedir) bu eserlerdendir.⁴⁸ Benzer isimde telif edilen diğer bazı eserler ise *Şifâu'l-Kulûb ve Ziyâü'l-Kubûr*⁴⁹ ve *Şifâ-i Kulûb*⁵⁰ dur

SONUÇ

Makalede Selçuklu üslûbundaki Osmanlı ciltlerinin “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” (Kalplerin şifası, sevgiliye kavuşmaktır) yazılı kapak içleri konu edilmiştir. İlgili ibâreye üç ciltte rastlanmıştır. Bunlar; Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855, Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881 ve BNF Persan: 1314 envanter numaralı eserlerin ciltleridir. Çalışma kapsamına alınan eserlerin iki tanesinde ferağ kaydı yer almaktadır. Süleymaniye YEK Ayasofya: 2855 envanter numaralı eser 861/1456, BNF Persan: 1314 envanter numaralı eser ise 635/1237 tarihinde istinsâh edilmiştir. Ancak BNF Persan: 1314 envanter numaralı eserin cildi mukayeseli analiz neticesinde 14. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmiştir. İstinsâh kaydı bulunmayan Süleymaniye YEK Ayasofya: 3881 envanter numaralı eserin cildi ise muadili ciltlerle kıyaslanmasının neticesinde 15. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ciltlerin 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyıla tarihlendirmelerinde tezyînâtları dikkate alınmıştır. Bu bakımdan ciltler, Selçuklu üslûbunun erken Osmanlı ciltlerindeki yansımaları temsil eden önemli örneklerdendir.

Çalışma kapsamındaki ciltlerin kapak içleri, Selçuklu ve Beylikler devri üslûbunda tezyîn edilmiştir. Kapak içlerindeki desen, tüm ciltlerde ortak olup 5 paftadan oluşan geometrik tasarım kurgusuna sahiptir. Desenin 4 paftası, rûmî ve hatâî grubu bitkisel motiflerle bezelidir. Altıgen formdaki son paftada ise makaleye konu olan “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” yazısı yer almaktadır. Yazı, pafta içerisinde ters simetrik olarak sülûs hatla yazılmıştır. İbarenin harfleri paftaya sığdırılmak amacıyla altı üstü istiflenmiştir.

Türk mimarisinde “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” yazısının yer aldığı mimari yapıların (Geyve II. Bâyezîd Köprüsü, Bursa Yeşil Camii) 15. yüzyıl tarihli oluşu, ciltlerin de bu yüzyıla tarihlendirilmeleri bakımından önemlidir. Çalışma kapsamındaki üç yazma eserde de II. Bâyezîd'e ait vakıf mühürlerinin bulunması ve aynı ibarenin yer aldığı Geyve'deki köprünün de II. Bâyezîd

⁴⁵ İmam Celâleddîn Ebi'l-Fazl Abdurrahman es-Suyûtî, *Kitâbun fi Sıfati Sâhibi'z-Zevki's-Selîm ve Meslûbi'z-Zevki'l-Leîm* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994), 61.

⁴⁶ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Mesnevî* (1287), 1/312.

⁴⁷ Nurgül Sucu Köroğlu – Mete Tan, “Hacı Pîrî Efendi'nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî Adlı Eserindeki Arapça İbarelerin Değerlendirilmesi”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2022), 420.

⁴⁸ Eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ak, “Fihî Mâ Fih'te Yer Alan Hikemî Bir Öğreti: Likâu'l-Halîl Şifâu'l-Alîl”, 311-312.

⁴⁹ Kitap, Şeyh Bekir tarafından 1143/1731 yılında telif edilmiştir. Kitap adının Türkçe tercümesi, “kalplerin şifâsı kabirlerin aydınlanması”dır. Ayrıntılı bilgi için bk. Nerma Zaimovic, *Şifâu'l-Kulûb ve Ziyâü'l-Kubûr (Metin ve Dil Özellikleri)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 2.

⁵⁰ Kitap, temel iman ve akâid konularının açıklandığı bir rehber niteliğindedir. Müellifi, Seyyidî'dir. Ayrıntılı bilgi için bk. Rümeyza Koçak, *Seyyidî'nin “Şifâ-i Kulûb” Adlı Eserinde Tasavvufun Tenkidi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 7.

devrinde inşa edilmesi de yine tarihi birlikteliği vurgular niteliktedir. Aynı cümlelerin 16. yüzyıl dini mimarisinde çini üzerinde de görülmesi bu yüzyılda da ibarenin kullanımını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca çeşitli yüzyıllara ait madenî eserler üzerinde de aynı cümleye rastlanmaktadır. Türk İslam edebî eserlerinde de yer verilen bu ibarenin içerisinde geçen mahbûb kelimesinin gerek uhrevî gerekse dünyevî bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Edebî metinlerde farklı bağlamlarda kullanılmış olan “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” cümlesinin ciltlerde yer verilmesi nedeninin tespiti oldukça güçtür. Ancak mücellidin bu cümleyi cilt kapak içine yerleştirmesinde metaforik bir yaklaşım söz konusu olabilir. Mücellidin cilt ve yazma kitap arasında bir muhabbeti vurgulamaya çalıştığı, cildin muhafaza ettiği eser için bir mahbûb olabileceği ve onu koruyarak şifalandırabileceğine işaret ettiği düşünülebilir. Bu yorumlama elbette taştırmaya açıktır. Burada kastedilenin Allah-u Teâlâ veya Hz. Muhammed (s.a.v) olması da mümkündür. Ancak bu ihtimal varsayımdan ibaret olup cilt sanatı açısından bu savı destekleyici bilgi henüz tespit edilememiştir. İbarede aynı zamanda kitabı vakfeden veya cildi yaptıranın şahsına da işaret söz konusu olabilir. Sonuç olarak, amaç ve nedeni tam olarak ifade edilemese de “Şifâu'l-kulûb likâu'l-mahbûb” cümlesi ve bu cümlelerin yer aldığı desen tasarımı erken Osmanlı dönemi cilt sanatındaki Selçuklu üslûbunun teknik ve tezyînî yansımalarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kapak içlerinde korunarak günümüze ulaşmış bu ibarenin mevcut olduğu diğer ciltlerin tespitiyle de bu ibare hakkında daha kapsamlı çalışmaların yapılabilmesi temenni edilmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Ak, Murat. “Tablodaki Yazının Peşinde -Şifâu'l-Kulûb Likâu'l-Mahbûb-”, *Mahalle Mektebi* 9 (Ocak-Şubat 2013), 58-61
- Ak, Murat. “Fîhi Mâ Fih'te Yer Alan Hikemî Bir Öğreti: Likâu'l-Halîl Şifâu'l-Alîl”. *Marife* 21/1 (Haziran 2021), 303-317. <https://doi.org/10.33420/marife.905581>
- Altın Yüzük*. Yüzük, 10. Yüzyıl, U.S.A.:Antiques, Gold and Jewellery), No. Lot 204. <https://www.antiquesroom.com/antiques/mamluk-22k-gold-ring-10th-century-islamic-with-calligraphy-al-suyuti/>
- Aritan, Ahmet Saim. *Konya Dışındaki Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslûbunu Taşıyan Cild Kapakları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Aritan, Ahmet Saim. “Anadolu Selçuklu Cild San'atı'nın Özellikleri”. *I-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*. 185-187. Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Aritan, Ahmet Saim. “Selçuklu Cildi'nin Osmanlı Cildi'ne Etkileri”. *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Araştırmaları Sempozyumu*. haz. Sema Alpaslan. 1/29-40. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2001.
- Aritan, Ahmet Saim. “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”. *Türkler Ansiklopedisi*. ed. Hasan Celal Güzel vd. 7/933-943. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Aslan, Şebnem. “The Analysis of The Painting “Kaplumbağa Terbiyecisi: Tortoises Trainer” (1906-1907) of Osman Hamdi in Terms of Ottoman Leadership”. *IIB International Refereed Academic Social Science Journal* 16/5 (Ekim-Kasım-Aralık 2014), 115-137.
- Bakır Sürahi*. Sürahi, 15. Yüzyıl, London: Bonhams, Islamic and Indian Art). No. Lot 62. <https://www.bonhams.com/auctions/21722/lot/62/?category=list>
- Bilgin, Orhan. “Ferâğ Kaydı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/354-355. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bilgin, Orhan. “Yazma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/369-373. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Boydak, Fatma Şeyma. “Fâtih Devri Cild Sanatı”. *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*. ed. Ümit Güneş vd. 3/223-236. İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2016.
- Boydak, Fatma Şeyma. “Reflections of Seljuk Bookbinding Style on the 15th Century Ottoman Bindings (Examples of Çorum Hasan Pasha Manuscript Library)”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (Haziran 2021), 233-262. <https://doi.org/10.14395/hid.880211>
- Boydak, Fatma Şeyma. “A Prayer Phrase on the Doublures Cover of the Principalities Period Turkish-Islamic Bindings: al-‘İzz al-dâ‘im wa‘l-iqbâl”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (Aralık 2022), 291-317. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1166547>
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu‘l-Mesnevî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1287 (1871).
- Çetinaslan, Mustafa. *Mahfil-i Hümayûn Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*. Konya: Aybil Yayınevi, 2015.
- Çulpan, Cevdet. *Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
- Duran, Gülnur. “Serlevha”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/567-569. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Eldem, Edhem. “Ressamlar, Kaplumbağalar, Tarihçiler”. *Toplumsal Tarih* 185 (Mayıs 2009), 20-30.
- Eroğlu, Süleyman - Uluocak, Mustafa. “Mensur Bir Siyasetname Risalesi: Tuhfetü‘l-vüzerâ”. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Haziran 2021), 255-277. <http://eoi.citefactor.org/10.11243/ijhar.06.02.017>
- Eyice, Semavi. “Beyazıt II Köprüsü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Gümüş Yüzük. Yüzük, 17. Yüzyıl, London: Bonhams, Islamic and Indian Art). No. Lot 208. <https://www.bonhams.com/auctions/21723/lot/208/>
- Gündüz, Filiz. “Osman Hamdi Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/468-469. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Haldane, Duncan. *Islamic Bookbindings in the Victoria and Albert Museum*. London: The World of Islam Festival Trust, 1983.
- Kaptan, Ömer. “Osman Hamdi Bey’in Tablolarında Yeşil Cami Yazıları”. *Bursa’da Zaman Dergisi* 22 (Nisan 2017), 19-23.
- Koçak, Rûmeysa. *Seyyidî’nin “Şifâ-i Kulûb” Adlı Eserinde Tasavvufun Tenkidi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Koroğlu, Nurgül Sucu– Tan, Mete. “Hacı Pîri Efendi’nin İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî Adlı Eserindeki Arapça İbarelerin Değerlendirilmesi”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2022), 416-442. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1144007>
- Kut, Günay – Bayraktar, Nimet. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1984.
- Maraşlı, Savaş. “Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi’nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi”. *İstem* 9 (Haziran 2007), 219-234.
- Özkafa, Fatih. “Türk Su Mimarisi Kitâbelerinde Hat Estetiği”. *İstem* 15 (Haziran 2010), 193-219.
- Polat, Turgay. “Yeni Belge ve Bulgular Işığında Sağman Keyhüsrev Bey Camii”. *Art-Sanat* 18 (Temmuz 2022), 341-363. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.18.1024964>
- Raby, Julian - Tanındı, Zeren. *Turkish Bookbinding in the 15th Century The Foundation of an Ottoman Court Style*. London: Azimut Editions, 1993.
- Schick, İrvin Cemil. “The Content of Form Islamic Calligraphy between Text and Representation”. *Sign and Design Script as Image in Cross-Cultural Perspective (300–1600 ce)*. ed. Brigitte Miriam Bedos-Rezak vd. 173-194. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 2016.
- Seçen, İslam. “Klasik Türk Cildinin Yapısal Unsurları ve Çeşitleri”. *Türk Sanatının Yapı Taşları II*. İstanbul: Bülent Ecevit Üniversitesi, 2017, 61-73.
- Suyûtî, İmam Celâleddin Ebi‘l Fazl Abdurrahman. *Kitâbun fî Sıfati Sâhibi‘z-Zevki‘s-Selîm ve Meslûbi‘z-Zevki‘l-Leîm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 1994.
- Tanımdı, Zeren. “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Ortaçağ İslam Ciltleri”. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık* 4. 102-149. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, 1990.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit. *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Tükel, Aysıl. “Sağmandaki Çok Fonksiyonlu Salih Bey Camisi”. *Vakıflar Dergisi* 8 (1969), 229-241.
- Uslu, Fatma Serra. *Bursa Yeşil Camii Çini Tezyinâtı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Zaimovic, Nerma. *Şifâü‘l-Kulûb ve Ziyâü‘l-Kubûr (Metin ve Dil Özellikleri)*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.